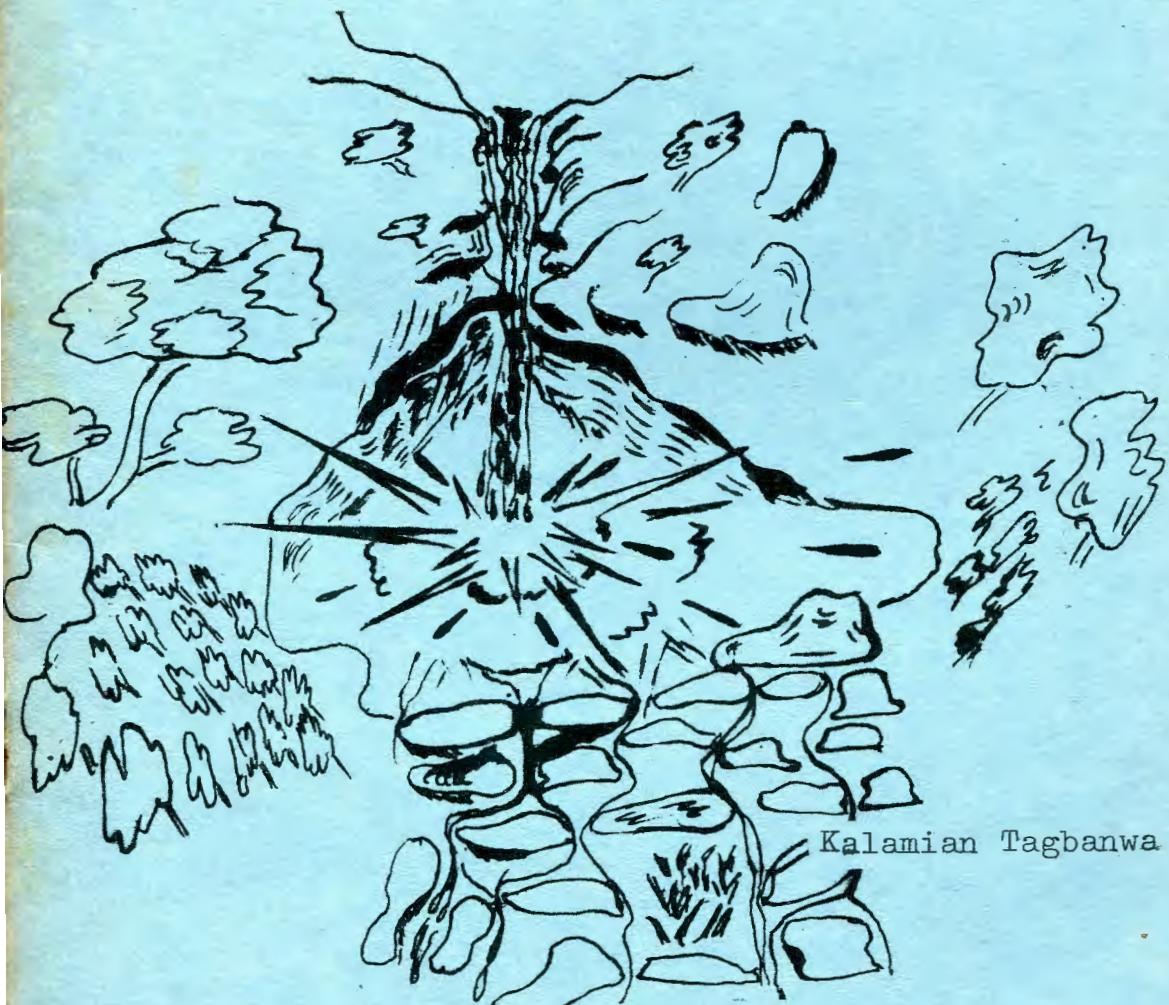

YANG NAGKARAITA U TUNG DINISTINUAN NU

Kalamian Tagbanwa

YANG NAGKARITA U

TUNG DINI STINUAN NU

The Things I Saw on My Travels

Written and Illustrated by

Rafael Aguilar

Summer Institute of Linguistics Philippines, Inc.
Translators 1976 Publishers

Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education and Culture
Manila, Philippines

2nd Printing

28.17-376-.65C

54.20P-766029MPZ

Printed in the Philippines
By F.E.B.C. Printing Division

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting superstructure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second-language learning into two steps-literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education and Culture of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

**Juan L. Manuel
Secretary**

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education and Culture in the preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Communities of our country.

The Bureau of Elementary Education takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy material which is part of its list of approved supplementary reading materials prepared for use by the Elementary Schools in the areas using the vernacular of these materials.

**LICERIA BRILLIANTES SORIANO, Director
Bureau of Elementary Education**

PREFACE

This book of personal experiences was written by Rafael Aguilar during his participation in a literature workshop at the Nasuli, Bukidnon headquarters of the Summer Institute of Linguistics.

It is hoped that this booklet will help speakers of Kalamian Tagbanwa achieve skills of literacy and communication in their own dialect which will help them easily achieve the same skills in Pilipino.

The letter g with underlining should be pronounced with breathiness as in the following words: maganing, kaliwagan, lagem. This is different from the letter g without underlining, which is pronounced the same as g in Pilipino.

Also the letter w with underlining should be pronounced with the lips in a straight position with a narrow slit between them through which the air is expelled in a breathy manner as in the following words: magbawalitaen, tinakliwan, baway. This is different from the letter b and the letter w which are both pronounced the same as in Pilipino.

Yang balitang naa, yang pagsaraayen yamen ang pagangay ra yamen duun tung Manila, may yang pagangay ra yamen duun tung Mindanao. Ang yang katuyuan yamen duun tung Mindanao yang uras dang atii, pinaaralan nami ni amey ang Americano ang magsulat ta sari-saring isturya. Yang dumang inaralan yamen, yang pagdrawing, yang duma yang pagmakinilya. Atia yay katuyuan yamen duun. Kapurisu ingkelan nami ni amey.

Atiing pagliit da yamen taa tung Banwang Daan, yang sinaayan yamen yang lansa ni amey. Ang yang pagkawut da yamen tung Coron, yang bapur ya rag kakampi tung pantalan. Pagkatapus, naparuung ngami ra tung pantalan ang nagdiskarga yang mga ekelekel yamen. Yang dumang ekelekel yang mga istibidur ya ray nagkarga tung bapur ang sinaayan yamen. Ang yang bapur ang sinaayan yamen yang aran na Lanao. Dispuis yang nagaisip-isip pu yang

uras dang atii, ay yang pagsaraayen nu tung bapur, ang taginisip pung pisan, ang yuu ingluen ang nabakluan. Kidispuis, yang pagsaay ra yamen ang atii durung pasairu ang nansisaay. Punuk-punukan ang irigkit-igkit dang pisan yang mga kama yamen ang maglugwan. Kidispuis yang bapur ang sinaayan yamen tulung gradu. Ta yami na amey nabtang ngami tung yaklung gradu. Pagkatapus ta yuu binutwan da nira tung bapur, ta yuu ray nagbantay yang ekelekel yamen tung bapur.

Atiing pagpitung uras' da may tenga yang kalalawien, yang mga aruman nu baklu mangakawut, may ekel nirang pamangan para tung yeen. Pagkatapus su ta pamangan, yang barku nagpitada ra. Kung tung bitala tang duma, nagbudyung da. Atiing pagbudyung na, indi aw nabantay. Yang tagisip pu, indi pa magpitada. Abaa, naklag gaw ang yuu ra nga balyed tung buku u ang nakaleg. Tung yaduang budyung na, baklu aw pa nga bantay ang indi aw ra ka naklag.

Pagkatapus tia, nagandar dang amat-amat ang panliit tung pantalan. Masadya tung kakleran na. Purus sami teptep ta kama. Yang kasilyas na tung buli, nunut ka ta dirigwan. Ugaring yang pagsaay yamen lawii. Kapurisu indi ra naita yamen yang ugbayan taa tung yaten. Atiing pagpalaksu ami rang papaluua ra yang bapur, asan da tung tepeng yang Tengey, panimanan yamen, midyu nagtadeng yang laksu na. Yang yeen ang laum, naranggaan da. Abaa, atii, kinelbaan naw sing muya idagsa ami tung batu ang muya idetdet tami yang seleg tung batu. Kidispuis yang nabtangan ta isip pu ang yami indi ra madayun. Piru, naa pala, ya magabiria yang makina. Pagkatapus pinundu nira yang bapur ang namagbaluwalu yang makina. Ang atiing nabaluwalu ra nira, may mga alas diis da yang lawii, nagsaay yami ra. Duru rin ang gustuung maita yang mga pulung takliwan yamen, piru anda ray bali tii ay lawii ka man yang isinaay yamen. Tiang lawiing atia, sigi-siging palaksu

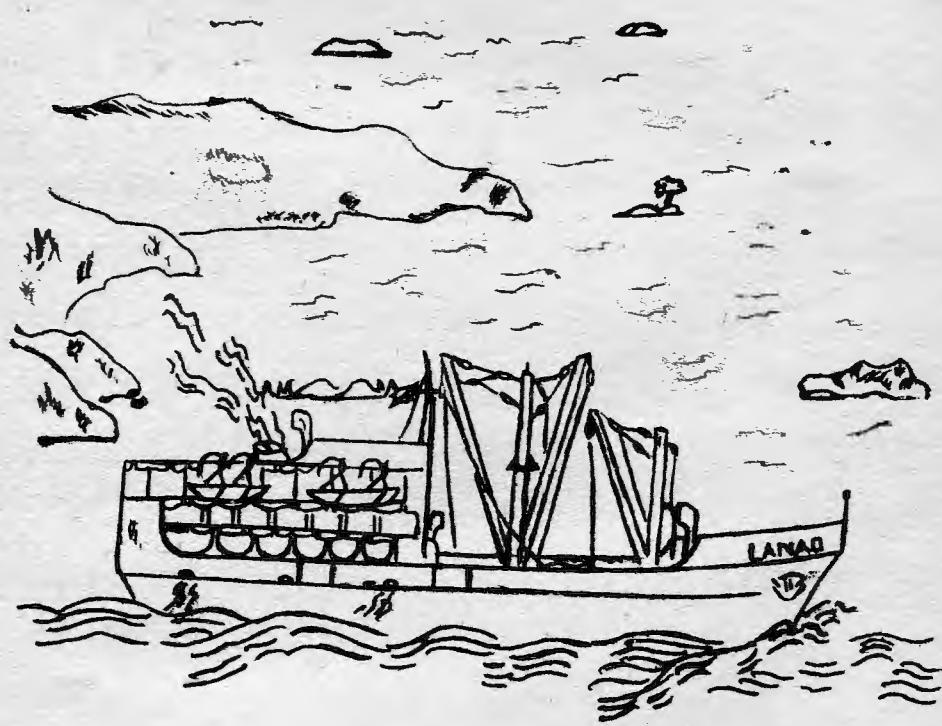
yamen, sigi kang elek ku tung kamau. Atiing pagalas kuatru ra yang kasasanagen, napuaw waw rang nandawal-dawal tung binit yang bapur. Abee ! Unu pa way mabtangan ta mata u, naa pala, Mindoro ~~ami~~ ra pangayuguy. Dakulu ka yang banwang atiang Mindoro. Matinlu ka yang pagkabetang na. Yang munisipiu na San Jose, unu, aganing yang mga aruman nu. Sabagay indi aw nalampud, pиру kung telengan nu, masadya ka yang banwang atii. Sipurki durung lansang gegeesyeng. May mga basnig kang pariu ka taa tung Coron. Ang pagkatapus indi ami ka ilem nabuay tung lugar ang atia, nagsaay yami si kang pangay tung Manila.

Yang kadakul yang banwang atiang Mindoro, nagapun yang palaksu yamen, pиру indi pa ka enged nakampus yang tandul na ang asta nalawii ra ilem yang banwa. Atia, sigi-sigi yang palaksu yang bapur asta nagdamal pa. Atiing pagalas kuatru ra yang kasasanagen napuaw waw ra. Gustu u rin maita aw ka yang Corregidor may yang Batangas, piruy

makiklep-kiklep pa ka enged. Kapurisu, kuminarung ngaw ra ilem ang nagteleng yang mga sari-saring kalasi ta apuy tung magtakliwan yamen. Durug katitinlung pisan yang mga apuy. Yang duma litra u tikita. Tia pagdekal dang tanan.

Atiing panliway ra yang kaliwutan, yay pagparampil yang bapur tung paganingen nira pantalan ang numiru kuatru. Pagkatapus ti amey luminampud dang nagsagyap ta sinaayan yamen ang dyiip. Durung ekelekel yamen. Kapurisu indi kayanan yamen ang diskargaen tung minsya. Yang binuat ni amey, nagsuul si ta istibidur ang nagtawang tung yamen ang nagdiskarga.

Taa, tia pagsaay yamen tung dyiip, nagpalaksu ami si. Durung balay ang darakulung napanawan yamen piru indi enged nagkaratandaan nu yang mga kalying tinakliwan yamen. Kung sabagay, indi ka ilem nabuay, nakawut tami ra ka tung balay ang inistarau yamen. Atia nagapun ang paenay yamen. Pagkaapun, nagiapun nami ra. Ang pagkatapus yamen

ta iapun eey, buaywuay ta gesye, asan si yang m~~an~~
aruman yamen ang pamagekel tung yamen. Naa pala,
yang distinu nira yami si ingkelan nami si nirang
nagangay tung paganingen nira ang Magnolia, ang
yay pabrika ta ais krim. Duun napakler rami sing
kuminarung tung lāmisaan. Duun si ka yang lamig
ang subra, ang intirung kakleran yang balay ang
atiang dakulu, lamig dang tanan ang maning nga
ra kang ais ang panimanan yamen. Pagkakarung
yamen, nagurder rami tung sibintis ang minangay
tung yamen. Ang yang inurder yamen ang pamangan
ais krim, piru aparting ais krim ay. Masabur
ang sari-sari yang laket nang pamangan, durug
lamig. Kidispuis, duru kang tau tung kakleran
ang pagparanganan ka ta ais krim. Pagkapamangan
yamen, minulik kami sing naelek. Atiing
pagkatimpranu si tia, nagapun pa ka enged ang
paenay yamen. Pagligdas yang kaldaw, ginuyuran
nami si ni amey ang nagangay yami si tung sintru
yang Manila. Nanindaan nami ta kasangkapan yang

makina. Ang pagkatapus yamen ta panindaan, minulik kami ra tung balay ang nagdayunan yamen. Pagkamangayag, ang ligdas da siguru yang kaldaw, inimbitar rami si na amey ang mamasyar duun tung paganingen Cubao, duun tung Carnival. Nagteleng ngami yang sari-saring kayaman. Durug katitinlung telengan. May pagsaay tung jet, may pagsaay tung maning nga tren, may pagsapatus ta di karitun ang pamagliwut tung balay ang durug dakul. Ang pagkatapus tii, minulik kami rang nagiapun. Pagkatimpanung lawii-lawii pa, nagsaay yami ra tung autong papangay yami ra tung istasyunan yang iruplanu. Duun si naguman si yang painuinu u ang yang nabtang tung isip pu, muya maapeng ang saayan yang iruplanu, ang muya ingluen naw ang magsuka tung kakleran yang iruplanu. Dakulung iruplanu yang sinaayan yamen. Ang pagkatapus, atiing duun nami ra tung kakleran yang balay ang pinangkelan yamen yang tikit, pinagusisa ra yang pulis yang tanan ang ekelekel yamen may yang mga sidula yamen

pinagsitar rami ka. Atia ya pay pagsaay yamen tung iruplanu ang duun tung kakleran na, duru kag wayang ang pagustu ka yang pagpanaw-panaw yamen, ang tereptep pami ka ta kakarungan ang yang kakarungan ang atia, purus may akes. Naa pala, yang akes ang atia, akesen yamen tung awa yamen. Kapurusu, midyu tung nadisimular ka yang isip pu ang midyu nalinawa aw ka ta abwat, gated ang may akes ka palang iakes tung awa.

Atiing pagpalayug gami ra tung abwat, abee, durug sadya, durung banwang naita yamen. Ang belag da yuu apengay, ang indi, yuu ra sadyaay, purki duun nami ra tung sagpaw yang paminaluy ang anda ray palet na, ang yang inaguyus yang iruplanu ya ray nagaimung palet na. Ang yang mga tau kung surungan yamen tung bintana yang iruplanu midyu ra ilem geyem ang gegesyeng da, ang yang balay ya ka. Maning nga ra ilem lisap ang ipinalekeb tung tanek. May bulkinu pang nasurungan yamen. Yang teeb linaw ang pisan. Ang

yang panawan yang iruplanu, anda kay palet nang pisan. Kidispuis, indi ami ilem nabuay, siguru duruang uras yang layug yang iruplanu may tenga, nakawut tami ra ka tung Cagayan de Oro. Pagkatapus tii, naglampur rami sing nagelat tung iruplanung gesye. Buaywuay ta gesye, asan da ka nakawut. Suminaay yami sing pangay tung Nasuli. Kung sabagay, linaw ka rin yang teeb may yang kaliwutan. Anda ra ka rin ay giup-giupun ang anday palet tung palaksuan yang iruplanung gesye, piru durug peleg. Agkeyang-keyang ang magtatatud ang midyu tung barutung pagtunga. Durung naita ung matitinlung telengan. Yang katinlu yang luluakan yang pinya, indi u pa nagaита taa tung yaten. Pagkatapus, atiing alenget da yang Nasuli, mas dang durug tinlung telengan yang palantar na. Anday papariu tung banwang atiing Nasuli. Durung mais ang nasurungan yamen. Durug kalalakbang yang kamaisan duun tung Nasuli. Ang yang pagkawut yamen, binagas sami ra yang mga putul ta duun.

Durug sadyang telengan. Yang wai na, tinubwan ta ilamunun ang kuinta balyaw. Dispuis durung matitinlung ayu na, ang indi pa nagaita ta taa. Ang yang mga balay duun purus siin, purus ka may iliktrik. May balibulan na, may baskitbulan, may kayam pang tinis, may sari-sari pang luak na. Ang kidipuis kada apun pirmi aming balibul. Duru pang bisiklita na. Kapurisu indi aw nasinti ta pungaw, gated ang duru amig sadya duun.

Numaan may tasang isturya. Yang isturyaen nu tung numyu belagan ang maning naa ay ibinalita ilem u inisturya ilem tung yeen, kung indi, yang isturyang naa yuu enged ay naita yang bagay ang indi ta pa nagaitaita taa tung yaten ang lugar.

May sasang kaldaw, may pinagkeresenan yamen yang maistra yamen may na amey ang may angayan yamen ang lugar. Yang lugar ang atii yay pagaguuyan nirang Musuan, Bukidnon. Atiing

pagkamangayag dang timpranu ra yang kaliutan, ang pagkapanaw yamen, nagsaay yami ra tung trak. Duru amig dakel ang nagsaay, sam puluk kami. Atiing pagpalaksu ami ra, durung nagkaraita yamen ang matitinlung telengan, pirus, belagan makabewereng ang telengan kung isip-isipen ta ilem. Sipurki itang tanan siguru, purus sita ra nagaita ta mga darakulung balay ang matitinlu u mga bagay ang pariu tung mga garamiten taa tung yaten ang lugar. Piru tung naita ung sang kalasi duun tung lugar ang atii, puiding indi amu ra siguru mananged ang may ayung naita ung nagaranan tung guma. Naa naita u enged yang kapungul na, tung lugar ang inangayan yamen. Yang aran yang ayung naa tung English yay maganingen nira ang rubber tree. Durug lapad. Siguru enem ang iktaria. Dispuis yang pagluluaken nira belagan terepad ang belag kang maikit, kung indi taluklung depa yang erelaan na. Yang wayang na durua may tenga.

Kidispuis kaldaw-kaldaw, kada sa nga tauan yang taria nang ubraen enim ang gatus ang kinapungul ta ayu. Ang yang sistima yang pagurubraen tung ayung atii, yag upakay u kanitan. Ang yang sistimang panganit nira, belagan kang yag gelengay ang pabalawag, kung indi trabisiadu ang paliwut tung kapungul na. Nabereng ngaw ang napagisip ang yang ayu pala yay panliitan yang guma. Yang taginisip pung pisan ang yang guma plastik yang panliitan na, ang naa pala ayu!

Dispuis yang sa nga tauan pala enim ang uras yang ubra na tung timpranu. Kung apun da nganing duruang uras yang ubra na. Pagkatapus tia, kung indi matapus nira yang taria nira, yang pagsuruulun tung nira kulang ka. Purusu durug kadar asig ang mamagubra. Kidispuis, kada timpranu, pirming leratan nira yang ulit yang ayu, para sigi-siging beek yang payek na. Ang yang pagtuwuran nira bagul ta iuy ang ibinegkes nira ta alamring paliwut tung kapungul yang ayu. Ang purus ka may lawagan na.

Atia purus may bagul yang ayung atii ang pagtuwuran yang payek na. Kung dakele' ra ngani yang payek nang matuwud tung bagul, tia magtegas da ang midyu ra ka man guma. Ang basin betengen mung tuduan, indi ra mabuntuk, ang basin pa mamenang-benang dang mangiting-itong. Ang yang kilu na Pl.60, kung ipaalang da nganing yang payek na. Ang yang ayung atii basin kaldaw-kaldawen ang leratan yang ulit na, indi ka maning ang mapatay, kung indi, pangulit si kang dubli tung ayu nang maupakan. Ya si kay pagutalet ang nagaulik si ka yang ulit nang pariu kang kinatau na.

Atia, ya ra ilem ay maisturya aw tung numyung tanan ang mga putul lu. Salamat tung pamati mi tung inisturya u ang naa.

Yuu, may isturyaen tung numyung tanan ang durug tinlu. Ang yang isturyaen nung naa, puiding

indi mi pa nagaita taa tung lugar ta. Ang yang bagay ang naang naita u yay nagaguuyan ang wai ang pagpasak-pasak ang panliit tung bukid.

Durug tinlung telengan yang wai ang panliit tung abwat ang papabugsu. Bilug yang magtепaan na ang adalem da siguru yang kakngaan na. Abaa, duru rin ang gustu ung magdigu ang uras dang atii gated durug tinlung pagdigwan. Ugaring ilem, yang uras dang atii, atting panginsapu aw ra yang karsunsilyu u tung ekelekel yamen, anday naita ung karsunsilyu. Ay atii pala, nalipatan nu ka tung balay ang nagistaran yamen.

Abee, durug tinlung telengan. Durug ketel yang wai ang tetpa tung ulit, yang wai, magnuntau ta palet na. Purus demel yang binit yang bawang, ang kumpurmi yang magkawutun yang palet. Atia demel ang nunut da yang purasik na. Ang siguru mga tulung depa may tenga yang magangyawan yang palet ang magnunut tung wai ang papabugsu tung aranek. Ugaring, durug lamig yang nagisngaw na.

Dispuis yang paliwut na purus batu ang manlat da pa man. Pati tiang magbawangan yang wai, darakul-dakul ka yang batu na. Dispuis luguman. Kapurisu midyu ya ray pagpalamig ang durug landung, ang mabuay ang sirakan yang kaldaw. Aypa yari, inagbungan kang lagi ta ayung darakulu may mga balagen, ang yang duma mga baitu.

Yang waing naang pagpasak-pasak ang nagisturyaen nu tung numyu, dispirinsia tung waing pagpasak-pasak taa tung Palawan ang nagaita mi. Sipurki yang waing pagpasak-pasak ang naita u, durug abwat. Purisu durug builù yang wai ang tempa tung aranek, ang makakaeled kung teapaan na. Purisu yang mga tau tung binit ilem agpagdigu. Siguru pansieled kang magkaralemes ang muya tigbaken ang teapaan yang wai.

Atia, yay isturya u ang mapagnelu tung numyu, ang yay pinakamatinlung naita u ang pagangay ra yamen tung bukid ang maganingen nira Mountain View. Salamat da ilem tung numyung fanan.